

Лариса Савченко – аспірантка кафедри педагогіки, методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна.

Коло наукових інтересів: педагогічне лідерство у закладах ЗЗСО, використання методу проєктів

✉ loriks2211@gmail.com

id <https://orcid.org/0009-0000-8155-7414>

УДК 37.07.005.33

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-156-161>

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІДЕРСТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено розвитку лідерських якостей у педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. У процесі соціальної взаємодії в освітньому процесі проявляються комплексні особистісні характеристики вчителів, які формуються, розвиваються, удосконалюються. Ці якості передбачають самоствердження, стійкість до постійних змін у соціальному середовищі, активну життєву позицію та підвищення успішності. Стаття розглядає педагогічне лідерство як здатність та організаторські якості вчителя до генерування ідей, використання та створення нових технологій у навчанні, позитивний вплив на особистісний розвиток учнів, спрямування їх на конструктивну пошуково-дослідницьку та проєктну діяльність, вміння планування дій, ефективне вирішення завдань засобами ІКТ та досягнення мети, створюючи при цьому сприятливу психологічну атмосферу співтворчості та співпраці.

Ключові слова: лідерство, педагогічне лідерство, лідерські якості, професійний розвиток, проєктна діяльність, управління навчальним процесом, інноваційні рішення.

Постановка проблеми. Визначальною рисою змін, які відбуваються в українській освіті, є навчання за концепцією Нової української школи (НУШ), спрямоване на формування в учнів здатності творчо діяти, здобувати знання та застосовувати їх на практиці. Згідно з цією концепцією, зміна цілей освітньої системи потребує корективи методів і прийомів навчання, змісту, спрямованого на формування світогляду, ціннісної орієнтації як учнів, так і вчителів: критичне мислення, здатність до самопізнання та самореалізації, самоосвіта, впровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті все більшої актуальності набувають питання підвищення кваліфікації вчителя, зміни ролі вчителя та набуття нових навичок у системі загальної середньої освіти.

Згідно з Новими концептуальними засадами освітньої реформи, вчителі стають «лідерами», які можуть наставляти, мають бути успішними експертами, які вирішують багато проблем, пов'язаних із якістю викладання, обсягом завдань, комунікаціями з учнями та із керівництвом

закладу освіти, вони мають стати «агентами змін». Концепція НУШ поставила питання лідерства в освіті та спонукала дослідити шляхи формування педагогічного лідерства. Психологічна компетентність і розвинений емоційний інтелект – наріжні камені сформованого вчителя-лідера. Лідерство в освіті важливе в контексті освітньої реформи, оскільки, перш за все, реформу можуть проводити цілісні особистості, які демонструють характер на основі дотримання власних цінностей і принципів (Міляєва, 2021, с. 8).

Адже професійна продуктивність та успішна діяльність педагогів немислимі без активізації лідерства. Учителі покликані направляти своїх учнів, бути авторитетами та прикладом для наслідування. Окрім того, лідерські якості педагога гарантують реалізацію його особистісно-творчого потенціалу, можливість реальних досягнень у професії, оптимальність, конструктивність, самовираження та самореалізацію. Деякі з цих якостей учитель повинен опанувати перед початком педагогічної роботи, а інші – розвивати в процесі навчання фахової діяльності (Волкова, Наход, Крижановська, 2019, с. 33).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «лідерство» має багато форматів та трактувань у вітчизняній науковій літературі. За О. Клочко «лідером є людина, яка веде за собою команду для досягнення спільної мети» (Сергеева, Кондратьєва, Хромей, 2015, с. 49). Лідером С. Гармаш називає особистість, яка має розвинені комунікативні здібності, здатність ефективно впливати на інших з метою співпраці в команді (Гармаш, Гашутіна, 2009). Л. Сергеева визначає лідерство як здатність пробуджувати мрії людей. Це можливість впливати на людей і спрямовувати їхню діяльність на досягнення командних, організаційних чи корпоративних цілей (Чумак, 2021, с. 12).

Важливість саме педагогічного лідерства полягає в тому, що воно включає володіння мистецтвом самоуправління як дуже важливу складову професійного успіху. Здатність бути лідером передбачає наявність у вчителя сформованих ціннісних пріоритетів, життєвих орієнтирів, глибокого усвідомлення власної місії, опанування технікою та оновлення його знань з предмета. Тож те, що він робить і як він це робить, має важливе значення. Нова лідерська роль для вчителів може стати важливим кроком у сприянні появі нової генерації педагогів (Міляєва, 2021, с. 9).

Оскільки основною характеристикою освітніх цифрових компетенцій є здатність розвивати/вдосконалювати освітню роботу за допомогою цифрових технологій у професійному та навчальному контексті, стратегічне педагогічне лідерство має важливе значення для освітньої цифрової компетентності на всіх трьох рівнях: освітня взаємодія – як макрорівень; рівень розробки та впровадження нових освітніх технологій – мезорівень; макрорівень є організаційним і орієнтованим на управління навчальним процесом і розвитком команди (Ночевчук, 2018, с. 335).

Однак, як зазначає дослідник освітнього лідерства Нової української школи В. Огнев'юк, багато вчителів досі не використовують сучасні інструменти для дослідження проблем і роботи з великими масивами даних, не вміють робити та презентувати висновки та співпрацювати онлайн в освітніх, соціальних, наукових проєктах тощо. Це поглиблює розрив між тим, чого можуть досягти та реалізувати загальноосвітні заклади, і баченням, вимогами та потребами сучасного покоління школярів (Міляєва, 2021, с. 5). «Уже нині створюються платформи, які відкривають широкі можливості для інтелектуального розвитку людей, розкриття потенціалу та обдарувань кожної людини. Але усі вони залишатимуться лише технологіями без вмiлого поєднання з цінностями, методами та прийомами навчання, які використовує талановитий педагог. Свій професійний авторитет нинішній педагог має заробляти постійно» (Міляєва, 2021, с. 10).

Мета статті визначити та обґрунтувати лідерські якості вчителя, що розвиватимуться в процесі організації проєктної діяльності учнів у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Вчителі XXI століття мають відповідати сучасним запитам та вимогам. Рівень їхньої фахової підготовки має визначатися вмінням творчо використовувати знання, шукати нестандартні рішення для розв'язування професійних проблем та поєднувати традиційні форми та інноваційні методи і матеріали навчання та виховання. Це важливий аспект для професійної діяльності кожного педагога. Тому, наскільки вчитель зацікавлений у впрова-

дженні нових технологій, методів та підходів у навчанні та вихованні учнів, як саме та у якій формі він зможе представити навчальні матеріали, реалізувати свої лідерські здібності та вміння, наскільки учні будуть мати змогу довіряти фаховому рівню вчителя, залежить результат навчальної діяльності та надалі результати професійного визначення та життєвих позицій молоді.

Проектна діяльність – «одна з найперспективніших складових освітнього процесу, яка створює умови творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формує всі необхідні життєві компетенції: мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні» (Шабала, 2022, с. 5). Проект – спеціально організований учителем та самостійно виконаний учнем комплекс дій, що завершується створенням продукту, який складається з об'єкта праці, виготовленого в процесі проектування та його представлення. Самостійний пошук знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення відбувається саме через метод проектів (ефективну технологію навчання) (Шабала, 2022).

Навчальний проект своєю метою та змістом забезпечує комплексне досягнення навчальної, виховної та розвивальної мети освіти, а особливості організації та проведення – цілісний підхід до формування всебічно розвиненої особистості та її стійкої світоглядної позиції. Проектна діяльність є одним з найперспективніших елементів процесу навчання, оскільки створює умови для саморозвитку та самореалізації учнів та формує всі необхідні життєві здібності, вважається найкращим способом формування технологічної компетентності як учнів, так і вчителя. Проект у широкому розумінні означає здорову, сплановану та усвідомлену діяльність, спрямовану на формування в учнів певної системи інтелектуальних та практичних навичок. У вузькому сенсі проектна діяльність розглядається як навчально-пізнавальна, творча спільна діяльність зі спільними цілями, узгодженими методами діяльності, спрямованими на досягнення освітніх результатів (Шабала, 2022). З наукової точки зору формулюється питання, яке можна вирішити шляхом дослідження. Отже, процес проектування має певну схожість з науковим методом. Ці процеси починаються з наявних знань та поступово стають більш конкретними у пошуках знання або рішення. Процес проектування – це загальна серія кроків, яку використовують при створенні функціональних продуктів та процесів.

Основними ознаками ефективності проектною діяльності є:

1. Ідея інтегрованого навчання за допомогою проектною діяльності школярів передбачає досягнення мети якісно новою властивістю у навчанні – поєднанні ізольованих навчальних предметів у цілісній системі. Сучасне наукове мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати широку єдність, а не окремі ізольовані об'єкти чи явища (Шабала, 2022).

2. Учні займаються навчальною діяльністю, створюючи кінцевий продукт. Побачивши результати своєї роботи, учні пишаються своєю працею. Після успішного завершення проекту учні та викладачі можуть показати батькам та друзям результати своєї праці як показник їхньої діяльності (Шабала, 2022).

3. Фактична реалізація методу проектів змінює роль вчителя під час навчального процесу: з носія готових знань він стає організатором та координатором пізнавальною діяльності учнів. Під час реалізації освітніх проектів вирішуються різні рівні дидактичних, навчальних та розвивальних завдань, здобуваються нові знання, уміння та навички, необхідні у житті, мають розвиток мотиваційні та пізнавальні навички, вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, висловлювати унікальні судження та демонструвати свої здібності (Огнев'юк, 2017).

Отже, уміння використовувати проектну технологію є показником високої кваліфікації вчителя, інноваційного мислення та орієнтації на особистісно-професійний розвиток дитини в процесі навчання. Під час організації навчального проектування вчителі виконують функції допомоги учням знайти ресурси, необхідні для роботи над проектами, коли сам вчитель є важливим джерелом інформації: координація всього робочого процесу проекту, підтримка та заохочення учнів, одночасно не виконуючи за них роботу. Вчителі повинні не тільки добре знати свій предмет, але й бути компетентними в інших галузях науки, а також добре розуміти здібності, інтереси та бажання своїх учнів. Організація такої діяльності є важливим, оскільки вчитель має мислити

комплексно та бути готовим підвищувати свій рівень знань з деяких галузей, експериментувати та бути терплячим, очікуючи на бажаний результат. Добре організована робота, увага до кожного учня, повага до його думки та ідей сприяє тому, що відбувається розвиток здібностей дитини, а сама вона почувається сильною, компетентною та цікавою для вчителів і однокласників.

Важливе значення в організації проектної діяльності учнів має психологічна грамотність і компетентність вчителя. Коли вчитель готує сприятливу основу для вивчення нового матеріалу, він привертає увагу учня до теми та викликає у нього інтерес, тобто виконує мотиваційну функцію. У цій частині уроку вчителю необхідно подумати над темою, яку учень починає вивчати та спонукати учнів ставити питання, висловлювати пропозиції стосовно організації роботи над проектом. Особливу роль відіграють творчі та лідерські здібності вчителя, його лідерський потенціал і досвід проектної діяльності, адже очікується, що вчителі володіють не лише предметами, які викладають, а й педагогічною психологією та акторським мистецтвом. Учителі в тому числі мають впливати на учнів яскравістю власної особистості.

Особиста самооцінка вчителя виявляється надзвичайно важливою у реалізації проектної технології. У процесі організації навчально-дослідницьких проектів відбувається саморозкриття вчителем його лідерського потенціалу у спільній з учнями дослідницькій діяльності, тобто вчитель актуалізує наявні у нього професійно-педагогічні знання та вміння; відбувається активне залучення учасників проекту до спілкування та міжособистісної взаємодії. Вчителю потрібно вирішувати не тільки завдання з теми дослідження, а й бути компетентним у питаннях впровадження та використання сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних технологій, застосування різноманітних комп'ютерних та мобільних засобів, цифрових інструментів, платформ та мережевих ресурсів для організації умов планування роботи, пошуку необхідної інформації та мотивації учнів до спільної продуктивної діяльності, в тому числі в групах та у межах усього класу: це можуть бути дебати, інтерактивні методи, вирішення проблемних ситуацій тощо.

Реалізація педагогічних умов, пов'язаних з лідерством учителя як керівника проекту, координатора формування ідей та здійснення спільних дій надає реальні можливості вчителю у розвитку лідерських умінь та навичок в процесі утвердження на лідерських позиціях. З другої точки зору, відбувається реалізація педагогічної умови набуття лідерства, коли викладач має високий фаховий рівень з предмета викладання та заохочує учнів брати участь у доповненні змісту навчального матеріалу цікавою інформацією та фактами, самостійно збираними ними у процесі підготовки до здійснення проектної діяльності; проведення занять, які мають за мету набуття учнями знань та умінь з презентації здобутого матеріалу. Тобто в цьому випадку необхідними інструментами стануть підготовчі тренінги, заняття у формі зустрічей та дискусій на задану тему, застосування інтерактивних методів «криголами» та «мікрофон» з метою подолання психологічного бар'єра у спілкуванні учасників проекту, опанування учнями навичок застосування цифрових інструментів під час здійснення проекту та представлення його результатів.

Педагогічне лідерство у Новій українській школі має бути побудовано на основі забезпечення практико-орієнтованих підходів на етапі підготовки педагогів до здійснення навчального процесу, розвиток лідерських якостей, відмова від уніфікованої системи в освіті, вміння вчителів поєднувати знання вікової психології та впровадження інновацій та нових технологічних рішень в освітній процес загальноосвітнього закладу, реалізації компетентнісного підходу та активне використання ІКТ, впровадження методів дослідницької, проектної діяльності, розробка програмного змісту, удосконалення на цій основі професійного розвитку та набуття лідерських якостей (Пилипчук, 2021, с. 60).

Зраз формується новий контекст очікувань щодо діяльності педагогів-лідерів. Від вчителів вимагається не лише випереджальний індивідуальний розвиток, в тому числі організаторських здібностей, а й здатності до генерування ідей, підходів, створення нових технологій навчання, реалізація внутрішнього потенціалу учнів та ініціювання саморозвитку особистостей (Сергєєва, Кондратьєва, Хромей, 2015, с. 62). Тільки компетентний педагог-лідер зусиллями учнів може створити передумови для забезпечення цивілізаційної конкурентоспроможності нашої нації та

держави. «Якщо суспільство прагне досягати вершин досконалості, воно має інвестувати у людський розвиток і, насамперед, у вчителів, від яких значною мірою залежить якість і вартість людського капіталу» (Міляєва, 2021, с. 11).

Висновки. Використання проєктної діяльності учнів у сучасних умовах засвідчує, що їх застосування підвищує ефективність навчальних та виховних процесів. Це дає змогу реалізувати багато важливих теоретичних положень освіти, надає нові можливості, забезпечує продуктивні зв'язки та опанування знаннями через ефективну взаємодію між учнями та вчителями.

Розглянуті педагогічні умови формування лідерських якостей (мотиваційно-ціннісне спрямування на успішну професійну діяльність за допомогою актуалізації позитивного досвіду досягнень і почуття успіху в спеціально змодельованих ситуаціях; застосування особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на формування лідерських умінь; формування сукупності інтегрованих знань, умінь і навичок, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту на основі тренінгових вправ з рефлексії (розуміння й усвідомлення емоцій) та емоційного впливу) дали змогу констатувати, що успішні закладів загальної середньої освіти значною мірою залежить як від якості їхніх лідерів, так і від роботи кожного педагога. Ключем до успіху лідера є саморозвиток, уміння надихати педагогічних працівників, учнів навколо та переконувати їх у їхніх надзвичайних здібностях та цінностях. Відтак, виникає необхідність у володінні педагогами технологією лідерства.

Перспективами подальших розвідок вбачаємо подальше окреслення реалізації системи технологій педагогічного менеджменту в ЗЗСО.

Використані джерела

- Волкова, Н.П., Наход, С.А., Крижановська, Г.І. (2019). До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 2 (18). 30–38.
- Гармаш, С.А., Гашутіна, О.Е. (2009). Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. *Управління інноваційними проєктами та об'єктами інтелектуальної власності*, 37–44.
- Міляєва, В.Р. (ред.) (2021). Освітнє лідерство: від теорії до практики: монографія. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ–Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов.
- Ночевчук, М.В. (2018). Впровадження елементів STEM-освіти у навчання математики та фізики. Червонограднянська ЗОШ І–ІІ ступенів Хорошівського району. <https://naurok.com.ua/vprovadzheniya-elementiv-stem-osviti-u-navchannya-matematiki-ta-fiziki-47799.html>
- Огнев'юк, В.О. (2017). Лідери для Нової української школи. *Неперервна освіта: акмеологічні студії. Педагогічні науки. Психологічні науки*, 1, 4–13.
- Пилипчук, С.С. (2021). Інтеграція природничих наук у проєктній діяльності в 10–11 класах. Київ. ТОВ «Ліко-школа».
- Сергеева, Л. М., Кондратьєва, В.П., Хромей, М.Я. (2015). Лідерство: посібник. Івано-Франківськ.
- Чумак, Л.В. (2021). Методичні аспекти розвитку цифрової компетентності викладача в закладі післядипломної педагогічної освіти. *Інновації в освіті: перспективи розвитку*; матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 334–337.
- Шабала, Ю.А. (2022). Професійний розвиток учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти: дисертація доктора філософії.. Київ, Університет менеджменту освіти.

References

- Volkova, N.P., Naxod, S.A., Kry`zhanov's`ka, G.I. (2019). Do py`tannya pro liders`ki yakosti vy`kladacha zakladu vy`shhoyi osvity` ta shlyaxy` yix rozvy`tku v umovax aspirantury`. *Visny`k Universy`tetu imeni Al`freda Nobelya. Seriya: pedagogika i psy`xologiya. Pedagogichni nauky`*, 2 (18). 30–38. (in Ukrainian).
- Garmash, S.A., Gashutina, O.E. (2009). *Liders`ki yakosti osoby`stosti kerivny`ka yak zaporuka uspixu. Upravlinnya innovacijny`my` proktamy` ta ob`yektamy` intelektual`noyi vlasnosti*, 37–44. (in Ukrainian).

- Milyayeva, V.R. (red.) (2021). *Osvitnye liderstvo: vid teorii do prakty`ky`*: monografiya. Ky`yiv`s`ky`j universy`tet imeni Bory`sa Grinchenka. Ky`yiv–Kry`vy`j Rig: Vy`d. R.A. Kozlov. (in Ukrainian).
- Nochevchuk, M.V. (2018). Vprovadzhennya elementiv STEM-osvity` u navchannya matematy`ky` ta fizy`ky`. Chervonogranitnyans`ka ZOSh I–II stupeniv Xoroshivs`kogo rajonu. <https://naurok.com.ua/vprovadzhennya-elementiv-stem-osviti-u-navchannya-matematiki-ta-fiziki-47799.html> (in Ukrainian).
- Ognev`yuk, V.O. (2017). Lidery` dlya Novoyi ukrayins`koyi shkoly`. Neperervna osvita: akmeologichni studiyi. *Pedagogichni nauky`. Psy`xologichni nauky`*, 1, 4–13. (in Ukrainian).
- Py`ly`pchuk, S.S. (2021). Integraciya pry`rodny`chy`x nauk u proyektnij diyal`nosti v 10–11 klasax. Ky`yiv. TOV «Liko-shkola». (in Ukrainian).
- Sergeyeva, L. M., Kondrat`yeva, V.P., Xromej, M. Ya. (2015). Liderstvo: posibny`k. Ivano-Frankivs`k. (in Ukrainian).
- Chumak, L.V. (2021). Metody`chni aspekty` rozvy`tku cy`frovoyi kompetentnosti vy`kladacha v zakladi pislady`plomnoyi pedagogichnoyi osvity`. Innovaciyi v osviti: perspekty`vy` rozvy`tku: materialy` I Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi (m. Ternopil`, 20 travnya 2021 r.). Ternopil` : ZUNU, 334–337. (in Ukrainian).
- Shabala, Yu.A. (2022). Profesijny`j rozvy`tok uchy`teliv pochatkovoyi shkoly` u sy`stemi metody`chnoyi roboty` zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity`: dy`sertaciya doktora filosofiyi.. Ky`yiv, Universy`tet menedzhmentu osvity`. (in Ukrainian).

Larysa Savchenko, a graduate student of the Department of Pedagogy, Methods of Teaching History and Social Disciplines of T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium”.

Research interests: pedagogical leadership in general secondary education institutions (GSEI), using of project method.

DEVELOPMENT OF VALUABLE ASPECTS OF PEDAGOGICAL LEADERSHIP IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION THROUGH PROJECT ACTIVITIES

Abstract. The article is devoted to the development of leadership qualities of teachers of general educational institutions. In the process of social interaction in the educational process, complex personal characteristics of teachers are manifested, which are being formed, developed, improved. These qualities include self-affirmation, resistance to constant changes in the social environment, an active life position and increased academic performance. The article considers pedagogical leadership as the ability and organizational qualities of a teacher to generate ideas, use and create new technologies in education, positive influence on the personal development of students, direct them to constructive research and project activities, the ability to plan actions, effectively solving tasks using ICT and achieving the goal, while creating a favorable psychological atmosphere of co-creation and cooperation.

Keywords: leadership, pedagogical leadership, leadership qualities, professional development, project activity, management of the educational process, innovative solutions.